

POLSKIE TOWARZYSTWO TURYSTYCZNO-KRAJOZNAWCZE

• KOMISJA TURYSTYKI PIESZEJ •

PRZEWODNIK PO TRASIE

1

OPRACOWANIE

Kol. Zdzisław Gostomski.

O.K.T.P. w Chełmnie.

1. data i tytuł

Temat: Zwiedzanie Grudziądza

Opis krajoznawczy

Grudziądz

Miasto 90 t.s. mieszk. położone na płaskim brzegu Wisły.
Gród grudziądzki wzniesiony już w roku 1065 zbudowany był na najwyńsiejszej części kępy fortecznej, zwanej dziś Górą Łaskową. W XIII w. Krzyżacy wzniesli zamek. Prawo magistraturowe otrzymało miasto w 1291 roku, w 1411 został tu ścięty na rynku Mikołaj z Ryńska, założyciel i przywódca Towarzystwa Jasnogrodzkiego. W 1454 r. miasto przyłączone do związku miast Pruskich. Kazimierz Jagiellończyk odebrał w Grudziądzu hołd Stanów Pruskich i miejsce konfederacji krzyżackich zajęli na długie lata polecy starostowie.

21. 03. 1532 r. na sejmiku generalnym Mikołaj Kopernik przedstawił w Ratuzie swoje poglądy ekonomiczne zawarte w rozprawie "De Asennatione Monetæ" /O sposobie bicia monety/.

Podczas wojen szwedzkich miasto uległo zniszczeniu, w latach 1775-1785 powstawała twierdza /fort/. Z chwili wyzwalenia połączenia kolejowego z Toruniem, Maltorkiem, Jabłonowem i Łaskowicami następuje ponowny rozwój. W 1964r. wychodzi "Gazeta Grudziądzka". W czasie drugiej wojny światowej 60% zabudowy uległo zniszczeniu.

Po wyzwoleniu - 6.03.1945r. miasto szybko się podniosło. Herb miasta zdobi krzyż Grunwaldu.

Na rynku średniowiecznym, na ścianie frontowej zabytkowych kamienic tablice pamiątkowe: ku czci Mikołaja z Ryńska i Mikołaja Kopernika. Zabytki: kościół gotycki XIV/XVI w., Ratuz - dawne kolegium jezuitów XVII w., obok kościoła pojezuicki barokowy, Góra Łaskowa - d. gród i zamek, stąd widać Grudziądz i okolice, nad Wisłą zespół świątyni i brama wodna /XIV w./, w której mieści się Zespół Polskiego Związku Wędkarskiego, klasztor benedyktynów - obecnie siedziba muzeum, klasztor reformatorów - barokowy, kościół przy ul. Wybickiego. Stara twierdza. Przy al. wojska Polskiego pomnik ku czci pomordowanych przez hitlerowców zakładników Polskiego Związku Zachodniego.

Miasto o rozwinętym przemyśle gumowym, maszynowym i metalowym, ZPS, PAF, PPS, hotel "Dworcowy" ul. Książka 26, hotel "Radwiłłowski" ul. Majka 30, PZM ul. Obrońców Stalingradu 104, ITiA ul. Wybickiego 26.

Wzrost rozwinięta sieć handlowa i gastronomiczna.

2 dzień raidu

Trasa: Grudziądz /Ośrodek ZPO "Stomil" nad jeziorem Rudnik/ -
Piaski - turznice - Dembieniec - Zielnowo - Rozental -
Radzyna Chelmiński /szlak czerwony/

Długość trasy - 18 km

Główne krajoznawczy

Grudziądz - kompleks ośrodków wypoczynkowych nad jez. Rudnickim
szereg ośrodków wypoczynkowych grudziądzkich zakładów pracy, na
terenie OSiR-u bar sezonowy.

Dojazd z Grudziądza autobusami MPK oraz PKP /do miejscowości
Grudziądz - Mniszek/.

Piaski - wieś, kościół neogotycki, sklep, poczta, szkoła podstawowa,
przystanek PKS, MPK.

Turznice - wieś wzmiankowana w 1277 roku jako gród, oblegany przez
Jaciwągów. W latach 1423-24 własność rycerska. We wsi kiosk spoczyn-
czy, szkoła, kościół, przystanek PKS.

Dembieniec - wieś w 1222 roku nadana przez Konrada Mazowieckiego
biskupowi Chryścianowi. W latach 1423-24 własność rycerska, ok.
1570 roku własność szlachecka. W roku 1440 Mikołaj z Dembienca
współdziałał w Związku Pruskim. We wsi dwór klasycystyczny tzn.
"kaplica na wodzie".

oraz sklep, Klub "Młuch", przystanek PKS.

Zielnowo - wieś w 1222 roku podobnie jak Dembieniec nadana przez
Konrada Mazowieckiego biskupowi Chryścianowi, 1438 - własność
Zakonu. W 1414 roku ponosi szkodę wojenną na 600 grzywien oraz
10 ludzi zabitych lub uprowadzonych. Po prawej stronie szosy cment-
arz pomieścił z przełomu XIX/XX w. zdewastowany. We wsi sklep,
punkt felczerski, przystanek PKS.

Rozental - przysiółek Radzyna, przystanek PKS.

Radzyna Chelmiński - miasto 1,5 tys. mieszkańców, położone nad
zamiatającym jeziorem Zamkowym - rezerwat ptasi.

Wzmiankowany w 1015 r. jako gród zdobyty przez Bolesława Chrobrego,
który t. dy szedł ku morzu. Cniś ważny punkt strategiczny.
Grodzisko wczesnośredniowieczne. Krzyżacy na początku XIV w. wznoszą
zamek, drugi co do wielkości i okazałości po zamku malborskim.
Zbudowany z kantalicie kwadratu z wewnętrzną dziedzińcem. Jedną stronę
budowli zajmuje kaplica i sala kapitułowa, na rogach zamku 4 baszty,
do zamku wiodł most zwodzony, przerzucony przez głęboką fosę.

Ocalałe fragmenty zamku poddano konserwacji.

Na uwagę zasługuje wysoki poziom detalu architektonicznego i bogate użycie cegieł glazurowanych, typowych dla architektury tak sakralnej jak i świeckiej zakonu. W XV w. za panowania Jagiellów rezydował tu słynny wódz husytów - Żyżka. Od roku 1417 do za murów pokoju toruńskiego bronili się członkowie Towarzystwa Jaszczurowego. Po licznych walkach zamek 1454r. ostatecznie zajmują Polacy. W jego salach /na przełomie w Kowalewie/ odbywały się sądy ziemskie i sądowniki wojew. chełmińskiego. W r. 1454 miasto przystępuje do Związku miast pruskich.

Na rynku kamienice klasycystyczne XIX w. Para gotycka z XIV w., jednonawowa, wyposażenia barokowe z ciężką wieżą i drewnianym pulpitem, na uwagę zasługuje krata żelazna misterne dzieło sztuki kowalskiej artyst., oddzielająca główną nawę od kaplicy D. Browskiego z 1587r. W stylu późnorenansansowym. W kościele farnym Tow. Jaszczurowego miało swoją wikaryę. Kościół św. Jerzego - gotyk na cmentarzu z r. 1285. Na pl. Tow. Jaszczurowego /rynek/ pomnik ku czci poległych przez hitlerowców - projekt Z. Maślanki. Głaz narzutowy z herbem miasta /1440/ w formie kora. z 8 szprychach.

Zbiory Szkoła Główna, restauracja "Pod Jaszczurem", bar "Zamkowy", hotel "Pod Jaszczurem", schronisko PTTM, sied sklepów GS, przystanek PAB.

2 dzień rajdu

Trasa: Radzyń Chełmiński - Fijewo - Zakrzewo - Kołno - Salecie nad Osą /szlak zielony/

Długość trasy - 21 km

Fijewo - wieś w Śra niowieczu folwark zamku w Radzynie Chełmińskiej, przystanek RAB "Radzyń Chełmiński" /linia Chełm - Kołno/Chełmowo ze względu na remont torów nieczynna/, bar "Pod Dębem" przystanek RAB.

Zakrzewo - wieś, wzmiankowana w 1325r.

W 1475 roku we władaniu rycerza Alanka.

W 1570 roku właścicielem Zakrzewa jest Jan Zakrzewski.

Wcześnie sklep.

Kołno - wieś wzmiankowana w 1325r. jako własność Władysława i Kunca, 27 września 1422 roku zostaje tutaj zawarty pokój między Polakami i Zakonem. Drzy woy przeskakił się, to praw do władzy i trzeci miast na kujawach w tym klasztorze /w tymczasem klasztor został na, rzeciw Torunia/.

W 1939 roku toczą się tutaj krwawe walki 4 i 16 DP Armii Pomorskiej.
W 1945 r. 8 i 9 pp 3 LP WP i oddz. Armii Radzieckiej z Niemcami.
Po lewej stronie szlaku na wzgórzu wspólny cmentarz.
We wsi pałac z XIX w. oraz park krajoznawczy.
Przystanek PnS, sklep, PGR. w odległości ok. 1,5 km w kierunku
Ostrowitego przystanek PKP Melno, cukrownia z 1883 r., restauracja
"Melnianka", sklepy.

Świecie nad Ośą - wieś gminna. w latach 1391 - 1449 wzmiankowana jako
folwark, własność Zakonu. Przy ujściu rzeki Lutrycy do Osy grodzisko
wyznaczone.

We wsi Zbierzeza Szkoła Gminna, Urząd Gminy, posterunek MO, sklepy,
restauracja "Pod Białocem", przystanek PnS.

4 dzień rajdu

Trasa: Świecie nad Ośą - Buk PnS - Płowczek - Nyszadzik - Ostrowite
PnS - /szlak zielony/ - Ostrowite wieś - Jezioro Głowińskie
/szlak niebieski/ - Górale /szlak żółty/

Długość trasy - 21 km

Opis krajoznawczy

Buk - przysiółek, stacja PKP "Buk Pomorski" na trasie Jastkowo-
Prabuty.

Płowczek - wieś wzmiankowana w 1423 r. jako własność rycerska.
W 1440 roku rycerz bolao szlaku w złątku Pruskie. We wsi stary
młyn pocz. XX w., sklep, PGR.

Kiszka - w 1222 wzmiankowana w 1222 roku jako gród, w 1277 oblegany
przez Jastkowian.

Kościół św. Małgorzaty wzmiankowany w 1257 r. Obecny z XIII w.
przebudowany w XIX w.

We wsi sklep, przystanek PnS, poczta.

Nyszadzik - wieś wzmiankowana w 1423 roku jako własność rycerska.
We wsi sklep, przystanek PnS.

Ostrowite - wieś wzmiankowana w 1414 roku. Około 1423 r. występuje
jako własność rycerska. We wsi kościół św. Jakuba z pocz. XIX w.,
klasztor, szkoła, sklepy, przystanek PKP /linia Jastko-
nowo-Prabuty/, PnS, poczta.

Jezioro Głowińskie - zamknięty akwen, bez połączeń z innymi jeziorami.
Powierzchnia 135 ha.

Gmina

Górale - wieś wzmiankowana w 13.2 roku jako Lyna.
we wsi kościółek drewniany pod wezwaniem św. Karolina z 1724 roku,
z późnorenansansowym ołtarzem.
We wsi sklep, szkoła, przystanek PKS.

5 dzień rajdu

Trasa: Górale - Jezioro Mielwa - /szlak 167ty/ - Jezioro Sośno -
Jezioro Łąki - Jezioro Wiskie Brodne - Brodnica /szlak
mielicki/

Długość trasy - 24 km

Opis krajoznawczy

Jezioro Mielwa - 70 ha powierzchni, głębokość 10 m. Na północno-
zachodnim brzegu rezerwat przyrody o pow. 5,37 ha /sosna, buk, dąb,
jawor, klon/.

Jezioro Sośno - czwarte co do wielkości jezioro pojezierza brodnic-
kiego. Pow. 188 ha. Długość 4 km, szerokość do 500 m.

Złoczno - wieś wzmiankowana w 1361 roku, obecnie gmina.

Posterunek PO, kiosk "Nachu", sklepy, restauracja GO, szkoła, poczta,
przystanek PKS.

Jezioro Łąki - jezioro w kształcie podkowy o pow. 45 ha.

brodnica - miasto nad Brwęcą - 21 t.j. mieszkalność.

Gród na pograniczu ziemi chełmińskiej i Michałowskiej wzmiankowany
w 1263 r. Prawa miejskie ok. 1398 r. a roku 1410 po bitwie pod
Grunwaldem w drodze na Malbork Władysław Jagiello oblegał krzyżacki
zamek. Od 1466/1772 siedziba starostów. Okres świetności 1604-25
za Anny Wazówny. W latach 1766-70 w rękach konfederatów barskich.
w latach 1807-15 w księstwie warszawskim. /Zdane z wyrobu sukna w
XIX w. Przemarsz wojsk polskich do Prus po upadku Powstania listop-
adowego.

Zachowane założenia urbanistyczne z ciekawym trójkątnym rynkiem.

Fragmenty ratusza gotyckiego XIV/XV w. kościół m. 15. w. w tym samym
czasie kościół franciszkański XVIII w., wystrój barokowy. Ruiny zamku
krzyżackiego z wieżą XIV w., pałac barokowy Anny Wazówny 1606-25
wzniesiony z wykorzystaniem średniowiecznych murów miejskich oraz
budynku gospodarczego, gotyckiego, który mieścił się na przedzamku.
Miasto o rozwiniętym przemyśle spożywczym, szewskim i drzewnym,
bogata sieć handlowa i gastronomiczna, hotel, PAK, PKS, MRS, PRS.
Muzeum PRL w siedzibie Mazurskiej.

6. dzień rajdu

Trasa: Brodnica - Łezano - Słobowsy - Puśta Dobrówie - Konstancjewo -
Lisewo - Golub-Dobrzyń /szlak sółty/

Długość trasy - 30 km

Opis krajoznawczy

Łezano - wieś wzmiankowana w 1319 roku. Na wsi kościół z 1902 r.
Gromniane chaty z XIX wieku.

Słobowsy - wieś wzmiankowana w 1322 roku, do roku 1375 folwark
krzyżacki a później własność rycerska. W latach 1392 - 1447 ponownie
folwark zakonny. Na wsi dworek oraz park krajoznawczy.

Puśta Dobrówie - wieś wzmiankowana w 1414 roku jako Damerau.

Lisewo - wieś wzmiankowana w 1414 roku jako Lisau. Na południe od
wsi grodzisko wykynne /nad Drwęcą/.

Golub-Dobrzyń - miasto 9 tys. mieszk. Od 1950 roku tworzący wspólny
organizm miejski.

Golub leży w zakolu Drwęcy. W XIII w. własność biskupów kujawskich,
później krzyżacka. Prawa miejskie ok. 1300 r. Drwęca stanowiła w XIV
i na pocz. XV w. granicę między Polską a Zakonem Krzyżackim, w 2 poł.
XVII w. upadek znaczenia. W XIX w. ponownie miasto graniczne.
Dobrzyń po przeciwnej stronie Drwęcy nabył prawa miejskie w 1789 r.
Hitlerowcy wymordowali tu około 50% mieszkańców.

Obecna zabudowa Rynku golubskiego z wyjątkiem domu "Pod kapturem"
nie jest zabytkowa. Kościół gotycki XIV w. wyposażenie barokowe
i rokokowe. Fragmenty murów miejskich XIV w. Zamek gotycki 1296-
1306 przebud. 1509-25 w stylu renesansu przez Annę Wazdę, siostrę
Zygmunta Wazy. U stóp zamku klasycystyczna karczma. W Dobrzyniu
klasycystyczny kościół 1824 r.

Golub-Dobrzyń znajduje się na Szlaku Szopenowskim /Szafarnia - 8 km/.
W mieście restauracja, hotel, Dom wycieczkowy PTK, PTSM, PKS, P.P.,
PTK - w zamku.

7. dzień rajdu

Trasa: Golub-Dobrzyń - Łuzice - Pomorzany - Łelina - Olechocin
/szlak sółty/ - Elgiszewo - Ryniec - Gronowo - Gronosko
/szlak niabieński/ - Turano /bez szlaku/

Długość trasy - 30 km

Opis krajoznawczy

Nuzice - wieś, dawna wieś szlachecka, przystanek PKS.

Pomorzany - wieś, w średniowieczu własność szlachecka.

Ciechocin - wieś, w przeszłości własność książąt kujawskich, otoczony murami weł dwór z 1756 r. przebudowany w XIX w., porzawiony cech stylowych, kościół gotycki z XIV w., przebudowany w XIX w., wystrój późnobarokowy. wokół kościoła mur z bramą z XVIII w. we wsi przystanek PKS, sklepy, bar "regionalny", 1PS, szkoła.

Elgiszowa - wieś wzmiankowana w 1293 roku jako własność biskupów włocławskich.

we wsi poczta, sklep, przystanek PKS, restauracja "Malinka", bar mleczny.

Włocławek - pierwsza wzmianka o tej wsi pochodzi z 1265 roku. we wsi jednonawowy kościół drewniany z ok. 1600 r. wnętrze o płaskim stropie z polichromią z 1763 r. wyposażenie barokowe i rokokowe z ok. 1700 r. Sklep, przystanek PKS.

Gradowo - wieś wzmiankowana w 1407 r. jako należąca do komturów toruńskiego. w 1520 r. w posiadaniu rady miejskiej Torunia. w 1570 r. wzmiankowana jako wieś królewska. w XVIII w. majątek szlachecki.

Zabytki wsi to kościół z I poł. XIV w. p.w. św. Mikołaja z wystrojem barokowym, oraz budynek mieszkalny na terenie byłego folwarku, prawdopodobnie pozostałość po dworze o skromnych cechach klasycystycznych.

Przystanek PKS, sklep, szkoła, średnia i podstawowa.

Turzno - pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1263 roku. w XVIII w. w posiadaniu Zboińskich, 1789 Jeżewskich, 1801 Działowskich, Od 1865 Gajewskich.

Zabytki: pałac z poł. XIX w., ruina romantyczna /z tego samego okresu co pałac, kaplica z końca XVIII w., oraz park krajobrazowy z poł. XIX w.

we wsi PKP, PKS, restauracja "Tur", szkoła, sklepy.

8 dzień rajdu

Trasa: Turzno - Kamionki Małe - Kamionki Duże - /bez szlaku/ -

Mirakowo - Mała Grzywna - Chełmża /szlak niebieski/ - Białaczyn

Kucherek - Papowo Biskupie /szlak żółty/

Długość trasy - 30 km

Opis krajoznawczy

Kamionki Małe - wieś wzmiankowana w 1328 roku jako własność benedyktynów w Toruniu, sklep, przystanek PKS.

Łęka - wieś wzmiankowana jako własność rycerska w 1423 r.,
wsi sklep, P.S.

Kraków - wieś wzmiankowana w 1222 roku. Od 1423 r. własność kon-
ratu toruńskiego a od XVI w. własność rodu Konopackich.

Mala Grzywna - przysiółek wsi Grzywna, siedziba POK-u.

Chajna - miasto 16 tys. mieszkańców.

we wczesnym średniowieczu gród i osada zwana łożą. Prawa miejskie
otrzymuje w 1251 r. a latach 1251 - 1624 stolica biskupstwa chełmiń-
skiego.

Zabytki: kościół pokatedralny z XIII/XIV wieku, kościół p.w. św.
Mikołaja z XIII w.

Na cmentarzu wspólna kwatera pomordowanych przez hitlerowców.
Obecnie ośrodek przemysłu spożywczego i metalowego /cukrownia do
1939 r. największa w Europie/, P.S., P.K.P., sieć handlowa i gastrono-
miczna, hotel.

Chajny - wieś, gródzisko wczesnośredniowieczne na którego szczy-
pie znajduje się kaplica, sklep, P.K.S.

Żachówek - wieś, dawniej prawdopodobnie folwark krzyżacki.

Papowo Biskupie - wieś wzmiankowana w 1222 roku, kościół gotycki
zamurowany krzyżacki z XIII w., kościół gotycki z XIII/XIV w. o wy-
stroju barokowym.

wieś-guinea, sklepy, restauracja "Zamkowa", poczta, szkoła, G.S., P.S.

9 dzień rajdu

Trasa: Papowo Biskupie - Storiusz - Wiskie Czyste - Mala Czysta -
Stolina - Wybieniec - Kłanry - Chajna-Rynek /szlak czerwony/ -
Chajna Opin /szlak zielony/

Wiskie Czyste - 29 km

Opis krajoznawczy

Storiusz - wieś wzmiankowana w 1255 roku jako własność Henryka Stor-
lusa. We wsi dużo z pol. XIX w. o cechach klasycystycznych.
P.S., sklep.

Wiskie Czyste - wieś wzmiankowana w 1246 roku. We wsi znajduje się
kościół gotycki p.w. św. Katarzyny.

Przystanek P.S., szkoła, kiosk "kuchnia".

Mała Czysta - wieś. W 1414 r. wiceś 30 klasztoru cysterek w Chełmie a w 1570 chełmińskich benedyktynów, ulicówka, sklep, klub "Rolnika".

Stolno - wieś wzmiarkowana w 1301 r. jako folwark krzyżacki, wieś gminna, sklepy, bar "Żagłoba", młoczarnia, szkoła, przystanek PKP, komunikacyjny węzeł drogowy, poczta.

Hybieniec - wieś wzmiarkowana w 1301 r. jako wiceś 30 krzyżacka, sklep spożywczy, Spółdzielnia Produkcyjna.

Klasy - wieś w 1785 roku wiceś 30 chłopiecka. W 1907 r. w miejscowej szkole wybuchł strzałek szkolny, miejsce masowych mordów w okresie hitlerowskiej okupacji. Zginęło tutaj ponad 2,5 tys. Polaków. To wydarzenie upamiętnia pomnik przy szosie oraz na miejscu straceń /przy szlaku/.

do wsi klub "Rolnika", sklep spożywczy, przystanek PKP.

Kępa Pamińska - rezerwat przyrody - pow. 14,44 ha, ochrona pamiłgu lasu łęgowy, wiązowo-jesionowy oraz parku.

10 dzień rajdu

Prasa - zwiedzanie Chełma

Chełm - miasto ok. 20 tys. mieszkańców. Po toruniu największy i najbogatszy w zabytki gród Ziemi Chełmińskiej położony nad Wisłą, na krawędzi wysoczyzny Chełmińskiej, przy ujściu rzeczki Browiny /ryby/. Jedno z najstarszych miast polskich, miast je założyć w 577 roku książę Gzelo, w Długosza istnieje już z końca I w. U stóp wzgórzy na którym później założono miasto istniała do końca XII w. osada słowiańska /obecnie Rybaki/. W 1209 r. książę Biały oddał miasto Konradowi Łaskowickiemu. Praso miejskie magdeburskie znadryfikowane jako prawo chełmińskie, było pierwowzorem lokowania miast polskich i pruskich. W 1309 r. Chełm było stolicą Zakonu i stało się znaczącym portem handlowym. Z chełm przesłania stolicy Zakonu do Malborka znaczenia miasto podupadało. W 1452 r. odbył się tu szlachetny jasecznik. Po przesłaniu dwuletnim, niewoli doczekało się powrotu do Polski 9 marca 1454 r. utworzone województwo chełmińskie, podzielone na 7 powiatów. W 1474 r. miast- znów zagarnął Zakon. Dopiero w 1505 r. wrócił do Polski, w okresie pierwszego rozbioru Polski Ziemia Chełmińska dostaje się do Prusaków, by po półtora wieku być okremie niewoli wrócić do Polski. Powstała w 1837 r. gminna szkoła stała się kolebką ruchu polskiego na Pomorzu, kontynuując dobre tradycje akademickie, dążąc do Chełma od 1554 r. /dokument założenia uniwersytetu w Chełmie

wystawiony był w 1880 r. Restanowienia popioła nie zostały jednak w życie i uniwersytet w czasach panowania Zako. u nie został utworzony/. Od 1848 r. wychodzą tu pierwsze pisma na Pomorzu. Działał tu drukarz i wydawca Ignacy Danielewski, autor pisma "Wiśło moja". Tu pracował znakomity chirurg polski prof. dr Ludwik Rydygier.

23 stycznia 1920 roku Ziemia chełmińska wróciła na teryt. do polski. wraz z nią Chełmno - zwane Nadwiślańską Parełką. Ratusz zbudowany w latach 1567 - 72 na miejscu gotyckiego, powstałego na przełomie XIII/XIV w. należy do najpiękniejszych zabytków architektury renesansowej w Polsce. Na zewnętrznej ścianie ratusza przymocowany jest żelazny pręt, słana miara chełmińska, licząca 19 stóp chełm., czyli 4,35 m długości. mury miejskie z XIII/XIV w. zachowały się niemal w całości. Najważniejsze wieże: Wieża Mostowa, wieża Dominikańska, wieża Prochowa. Zachowały się: brama Grudziądzka z kaplicą na pigurze z 1694 r. i fragment bramy Wierzburskiej - na terenie klasztoru benedyktynsk - przedłużenie ulicy Dominikańskiej.

Kościół

Kościół gotycki z XIII/XIV w., trójnawowy z 2 kaplicami. Wyposażenie barokowo-rocokowe, 13 ołtarzy, stalle, liczne epitafia. Kościół poddominikański gotycki z XIII/XIV w. budowla bazylikowa. Kościół pofranciszkański /gimnazjalny/ z XIII w. i kościół św. Józefa /klasztorny/ z I poł. XIV w. bogato wyposażony. Dąbny szpitalny kościół św. Ducha gotycki z XIII/XIV w. oraz kaplica św. Marcina z pocz. XIV w. nie są używane do celów kultowych. Przy rynku zachowała się kamienica tzw. Cywińskich z 1570 r. /z tego okresu pochodzi tylko fasada główna, mury są gotyckie/ z początku XVII w. kilka kamienie. Największe zakłady przemysłowe - Zakłady Sprzętu Mechanicznego, Fabryka Łososiów Mielnych, Fabryka Urządzeń Szpitalnych. a niedawno restauracje, hotel, PKS, Pał. /połączenie kolejowe przez Żurawowo z Grudziądzem i Toroniem/ PPK - Rynek 12.

11 dzień rajdu

Przez Chełmno Górn - Góra św. Wierzyjca - Starogród Dolny - Starogród Górny /szlak zielony/ - Kiejsz - Kłocpa Kłutowska - Parko Kłutowski - Kłutowo - Szymborno - Gofoty - Unisław /szlak żółty/

Przez Górn - 22 km

Opis krajoznawczy

Góra św. Wawrzynca - grodzisko, siedziba przedkrzyżackiego Chełmna. Rezerwat archeologiczny i przyrodniczy. Powierzchnia 0,75 ha. Roślinność chroniona - ostnica Jana.

Starogród - wieś wzmiankowana w 1292 r. Krzyżacy po przybyciu na te tereny zakończyli tu zamek, wokół którego powstała osada zwana Chełmem. Z czasem nazwę tę przybrała osada nowo założona, zaś zamek i osadę dla odróżnienia zwano Starym Chełmem lub Starym Grodem. Zamek w czasie wojny 13-letniej uległ zniszczeniu. W 1505 r. przekazany został biskupowi chełmińskiemu, który tu wybudował pałac jako swą letnią rezydencję. Ostatecznie pałac i resztki zamku zostały rozebrane w końcu XVIII w.

Kościół rokokowy z 1754 r. p.w. św. Barbary służący został przez biskupa Leskiego, częściowo uległ zniszczeniu podczas II wojny światowej. W czasie okupacji Niemcy urządzili w Starogrodzie ośrodek pracy dla jeńców austriackich. Na cmentarzu zbiorowa mogiła poległych w Płutowie w 1939 r.

Przystanek PKS, sklep spożywczo-przemysłowy, poczta, klub "Ruch", szkoła.

Liebp - wieś wzmiankowana w 1222 r. jako folwark krzyżacki. Przystanek PnS, sklep spożywczy.

Zbocza Płutowskie - rezerwat przyrody, pow. 19,49 ha. roślinność chroniona: młok wiosenny, ostnica Jana, zawilec wielokwiatowy.

Parów Płutowski - rezerwat przyrody, pow. 19,44 ha. Roślinność chroniona - las mieszany.

Płutów - wieś wzmiankowana w 1222 r. jako gród.

Miejsce masowych mordów na Polakach w 1939r. Na miejscu ludni pomnik /przy szlaku/. Na skraju tej miejscowości pomnik poświęcony poległemu żołnierzowi polskiemu w 1939r.

Przystanek PKS, PGR, przedszkole /w dawnym gmachu szkoły, pierwszej tysiäclatki na terenie byłego woj. bydgoskiego/, sklep spożywczo-przemysłowy, klub "Ruch".

Szymborno - wieś, wzmiankowana w 1408r., nazwa pochodzi od jej właściciela Jana Szymborskiego, w którego posiadaniu była do 1970r. Zespół dworaki z XIX w. z dworem o cechach klasycystycznych, oficyną i parkiem krajobrazowym.

Przystanek PKS, sklep, klub "Ruch", PGR.

Gólszt - wieś, wzmiankowana w 1423r., nazwa od jej właścicieli Gólskich. Budynek nr 14 - karczma z połowy XIX w. Przystanek PKS, sklep, Klub "Kolejnika".

Unisław - wieś, wzmiankowana w 1222 roku.

Krzyżacy po przybyciu na teren Ziemi (hełmińskiej) zbudowali tu zamek zburzony na początku wojny 13-letniej.

We wsi kościół św. Bartłomieja z XVII w. z zachowanymi fragmentami murów gotyckich, gruntownie przebudowany w 1903r. w stylu neogotyckim. Jest w nim kilka rzeźbionych ornamentów, dzwon z 1684r. odlany w Toruniu, kielich z 1697r. Na cmentarzu zbiorowa mogiła pomordowanych w Płotwie. Ufortyfikacja, grodzisko.

Wieś gminna 5 tys. mieszkańców, cukrownia, zakłady spożywcze, GS, bardzo dobrze rozwinięta sieć handlowa, restauracja "Zacisze", bufet dworcowy /PAP - PKS/, szkoła, przedszkole, węzeł komunikacyjny PAP i PKS, hotel robotniczy, stadion, GOK.

12. Szlak rajdu

Trasa: Unisław - Racińsko - Sienioń - Słomowo - Bierzgowo - Zamek Bierzgowski /szlak niebieski/

Długość trasy - 20 km

Opis krajoznawczy

Racińsko - wieś wzmiankowana w 1423r. jako własność rycerska, spielnierz, klasycystyczny pałac z XVIII w.

Przystanek P.S., sklep, klub "Kuchnia", PGR. /Przy szlaku w odległości ok. 1,5 km od wsi pomnik ku czci pomordowanych mieszkańców okolicy przez hitlerowców, dalej 1,5 km dąb - pomnik przyrody/.

Sienioń - wieś wzmiankowana w 1400 r. jako własność Zakonu. Od 1454 własność burmistrzów toruńskich. W 1570 własność kościelna.

Po lewej stronie szlaku wieża wiertnicza, "Unisław" / zę szlaku gazu ziemnego o ciśnieniu ponad 1080 atmosfer/.

Przystanek PKS, sklepy, bar "Margaria", kościół którego budowę zakończono w 1983r., IGR, szkoła, poczta.

Słomowo - wieś wzmiankowana w 1400r. jako własność rycerska.

W 1440 roku Jan ze Słomowa bierze udział w założeniu Szlaku Pruskiego, PGR.

Bierzgowo - wieś wzmiankowana w XIII wieku, kościół gotycki z XIII/XIV w. XVI wykorzystywany przez protestantów. W XIX wieku przebudowany. Wystrój wnętrza, ruiny wiatraków typu kołowych.

Przystanek PKS, sklep, szkoła.

Zamek Bierzgłowski - wieś, zamek krzyżacki zbudowany w XIII wieku na miejscu wczesnośredniowiecznej warowni. Do roku 1415 zamek był siedzibą komtura krzyżackiego, a później przechodzi na własność rady miejskiej Torunia. W jej posiadaniu do roku 1840. Kilkakrotnie ulegał spaleniom, rekonstruowany od wieku XIX do dnia dzisiejszego. W przyznanym parku, ciay.

Od 1945 roku w zamku mieści się zakład Opieki dla Dorosłych.

We wsi sklep, szkoła, przystanek PKS, PKP.

14 dzień rajdu

Trasa: Zamek Bierzgłowski - Olek - Barbarka /szlak zielony/

Długość trasy - 14 km

Opis krajoznawczy

Olek - kompleks leśny, mogiła pomordowanych harcerzy przez hitlerowców, przystanek PKP.

Barbarka - osada leśna wzmiankowany w 1340 roku, ^{w kwaterach leżących} zbiorowe mogiły rozstrzelanych Polaków, więźniaków Torunia i okolic, w latach 1939 - 1945 /ponad 1000 osób/. Ośrodek podopiecznych sierot torunia. XIX wieczna kapliczka p.w. św. Barbary.

Przystanek PKP.